

Szinkrón magyar családnévátlaszunk térképlapjainak margójára

1. Közismert tény, hogy a családnévek – csakúgy, mint a közetek zárványai – az avatott szem számára rengeteg olyan információt hordoznak, amelyeket különféle tudományterületek képviselői hasznosíthatnak. Az sem igényel különösebb magyarázatot, hogy a szinkrón családnévállomány adathalmazának meghatározott szempontok szerinti térképre vitele további rejtett összefüggések feltárásának kulcsává válhat. A megfelelően rendezett adatok, adatscsoportok helyhez kötése a nyelvész (azon belül is: hang-, morfológia-, szó- és helyesírás-történeti, dialektológiai, valamint onomato-dialektológiai, kontaktológiai, areális névtani kérdésekkel foglalkozókra gondolhatunk), történész, művelődés- és népiségtörténetet kutató, illetve itt számba nem vehető egyéb szakembereknek szolgálhatnak újabb értékes információkkal.

2. Mielőtt a téma taglalásába kezdenénk, előljáróban szükségesnek tűnik, hogy dióhéjban magáról a kutatásról és a korpuszról is szóljak. 2009 júniusában kaptam az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumból kutatási engedélyt. Ezzel tulajdonképpen annak akadályai is elhárult, hogy a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala (továbbiakban: KEK) által nyilvántartott teljes magyarországi családnévállományt elektronikusan kikérhessem. A hivattól általam előre meghatározott szempontok szerint rendezett adatbázist kaptam, amelyet a nyár során kellően előkészítettem ahhoz, hogy a korpusz speciális szempontok alapján lekérdezhetővé váljék. A KEK által kiszolgáltatót adatbázis közalkalmazotti jövedelméhez képest csekélynek semmiképpen sem nevezhető, ám a feladat súlyához képest mindenképpen méltányosnak mondható díját saját magam voltam kénytelen finanszírozni, mivel a kutatáshoz mind ez ideig anyagi támogatást sehonnan nem kaptam.

A korpusz a 2009. január 1-jei eszmei állapotokat tükrözi. Az akkori lakónépesség családnévállományát tartalmazza: 10 165 833 alapadatot, amelyek mindegyike megfelelő előkészítést követően földrajzilag lokalizálható. Hogy elképzelésünk legyen az adatbázis nagyságáról, viszonyításként a továbbiakban némi kitérőként néhány adatot kell idéznünk.

Kelemen József a magyar szókészlet nagyságának becslésekor úgy találta, hogy a magyarban számítási módtól függően¹ 800 ezer és 1 065 000-re tehető a lexikai állomány nagysága (vö. Kelemen 1954: 71). Más kérdés, hogy újabban a számítógépes adatbázisok és szoftverek alapján a szókészlet nagyságát több tízmillióra becsüljük (vö. Seregy 2002). Ez irányú eredményeinket természetesen nagyban befolyásolja, hogy számításainkkor figyelembe vesszük-e a nyelvünkben használatos tulajdonneveket, és ha igen, akkor azok mely rétegeivel kalkulálunk (vö. Vörös 2005).

Tízmilliónál nagyobb adatbázisom nagyságának érzékeltetéséhez feltétlenül szükséges utalunk arra, hogy a Kázmér-féle családnévszótárunknak mekkora a tényleges korpusza. A szótár fűl-szövegeinek tanúsága szerint 9800 szócikk igazít el bennünket a tájékozódásban (Kázmér 1993). A valóságban azonban e családnévszótárban számításaim szerint valamelyest több címszót találunk (alakváltozatok nélkül 10 467-et, alakváltozatok utalócímszavaival együtt 14 105-öt). Az igazsághoz tartozik, hogy Kázmér csak a magyar etimológiákat vette fel anyagába, pontosabban azokat a családnéveket tárgyalja, amelyek nagy valószínűséggel a magyarban keletkeztek (az indoklás lásd: Kázmér 1993: 6). A 14–17. századi forrásokban fellelhető magyar(országi) családnévállomány jövevényrétege tehát nem jelenik meg történeti családnévszótárunk szócikkeiben. Jellemző a probléma összetettségére, hogy Hajdú Mihály frissen megjelent *Mai családnéveink lexikona*² munkálatairól szólva sem tesz kísérletet annak megválaszolására, lexikai szempontból hány családnévvel számolhatunk a mai magyar nyelvben (Hajdú 2008). Ennek a kérdésnek a megoldása, úgy tűnik, még

¹ Kelemennél a nagyobb szám igenevekkel együtt, a kisebb azok nélkül értendő.

² Hajdú Mihály itt hivatkozott munkája *Családnévek enciklopédiája* címmel 2010 januárjában megjelent a Tinta Könyvkiadó gondozásában, amelyet tanulmányom kéziratának lektorálása után vehettem kézbe.

egy ideig várat magára. E helyütt magam is csak becslésekbe bocsátkozhatom, amikor erre kere-
sem a választ. Mielőtt erre sor kerülne, az imént említett nehézség súlyának érzékeltetésre utaljunk
Hajdú Mihály egyik alakváltozatokra vonatkozó megállapítására. Hajdú szerint még a há-
rom hangból álló *Tót* családnévünknek is majdnem húsz írásváltozata lehetséges a régiségben (Hajdú
2003: 96). A szinkrón adatbázisban ennél természetesen jóval kevesebb található belőlük, de a név
gyakoriságának meghatározásának így is figyelembe kell venni a *Tóth* (névviselők száma: 219 667),³
Toth (névviselők száma: 2492),⁴ *Tót* (névviselők száma: 393),⁵ *Tot* (névviselők száma: 152),⁶ *Tooth*
(névviselők száma: 7), *Toóth* (névviselők száma: 5),⁷ *Thot* (névviselők száma: 4) és *Thót* (névviselők
száma: 2) alakváltozatokat, amelyek az egyes rekordok ortográfiai eltéréseiből adódnak. Tovább
bonyolítják a helyzetet az úgynevezett kettős vagy többes családnevek, amelyek-
nek egyik elemét a *Tót* családnév valamelyik alakváltozata teszi ki. Ez utóbbiak száma a közel-
múltban a korábbiakhoz képest jelentősen megszorodott, mivel a 2004 januárjában hatályba lépett
2002. évi XLIV. anyakönyvi törvény a házastársak családnevének összekapcsolását is lehetővé teszi.
Ezzel a móddal adatbázisom tanúsága szerint az utóbbi öt évben viszonylag sokan éltek. Megjegy-
zendő, hogy a kettős vagy többes családneveket alkotóelemeikhez képest önálló szótári egységeknek
tekintem, hasonlóan ahhoz, ahogy lexikai szempontból az összetett szavakról, illetőleg a több szó-
ból álló tulajdonnevekről gondolkodunk. Mindazonáltal a korpusznak ez a rétege számos további le-
xikológiai és adatminősítési problémát vet fel, amelyekkel e helyütt részletesebben nem kívánok fog-
lalkozni. Csupán jelzem: nem kis fejtörést okoz a betűjeles megkülönböztetésű nevek (pl. *T Szabó*;
T. Szabó); a keresztnévvel (pl. *Peterszabó*) vagy más közszavakkal teljesen összeforrott, egy-
beírt nevek (pl. *Szűrszabó*); toponimára (is) visszavezethető névrészt tartalmazó összetételek (pl. *Ta-
siszabó*); stb. besorolása. Ezeket úgy kezeltem, mint a kettős (ritkábban: többes) családneveket, illetőleg a
kötőjeles összetételeket. Megjegyzendő, hogy a vonatkozó szakirodalomban terminológiaiailag sem tisztá-
zott, mit értünk pontosan a kettős (többes) családnevek fogalma alatt. A szerzők igyekeznek nagy-
vonalúan átsiklani előlött, nyitva hagyva azt a kérdést, milyen viszonyt feltételezzünk a több különírt
szóból álló (pl. *Zágoni Szabó*; *Beregszászi Fónia Szabó*), a kötőjelezett (pl. *Trzosek-Szabó*, *Borsos-
Szabó-Balzus*) és az egybeírt családnevek (pl. *Tarszabó*) egyes csoportjai között. S akkor még nem is
szóltunk az említett kategóriák keveredéséről (pl. *P. Molnár-Szabó*; *Cs. Szabó István*). Az iménti
példákat kivétel nélkül a KEK-adatbázisból válogattam. A fentebbiek is mutatják, még
a legegyszerűbbnek gondolt lexikai egységek esetében sem oly könnyű meghatározni, hogy azok
hány alakváltozattal rendelkeznek, és így annak meghatározása is körültekintő munkát igényel, mi-
lyen gyakori a név a szinkrón családnévállományban.

Mielőtt a családnévállomány nagyságával kapcsolatban bármiféle szám megjelenne, vessünk
egy pillantást a KEK 2007. január 1-jei állapotokat tükröző adatbázisára, amelyből egy-egy család-
név gyakoriságára következtethetünk.⁸ Ez irányú vizsgálódásaim alapján annyi biztonsággal megál-
lapítható, hogy a szóban forgó forrásban 195 070 különféle alakváltozatot találunk. Erre az adatra

³ Összetett családnév utótagjaként további 148 fő névviselőt találtam. A *Tót* előtagú összetett családneveket kódolás hiányában csak nagyon időigényes munkával tudtam volna lekérdezni, ezért ezek visszakeresésétől eltekintettem.

⁴ Összetett családnév utótagjaként további 54 fő névviselőt találtam. A *Tót* előtagú összetett családneveket kódolás hiányában csak nagyon időigényes munkával tudtam volna lekérdezni, ezért ezek visszakeresésétől elte-
kintettem.

⁵ Összetett családnév utótagjaként további 86 névviselőt találtam. A *Tót* előtagú összetett családneveket kódolás hiányában csak nagyon időigényes munkával tudtam volna lekérdezni, ezért ezek visszakeresésétől elte-
kintettem.

⁶ Továbbá összetett családnévben: *Borbély-Tot* (1 fő), *Csetot* (1 fő), *Ducretot* (1 fő), *Ducrétot* (1 fő), *Ka-
szatot* (1 fő), *Kistot* (1 fő), ? *Otot* (1 fő).

⁷ Továbbá összetett családnévben: *Péli-Toóth* (9 fő).

⁸ A 2007-es adatbázis szíves átengedéséért Hajdú Mihály professzor úrnak tartozom köszönettel.

támaszkodva úgy vélem, hogy a teljes lakónépesség körében kb. 80–100–120 ezer különféle lexikai egységgel számolhatunk. Ebben a számban értelemszerűen a szinkrón családnévállomány idegen eredetű rétege is benne foglaltatik.

Miindezt azért kellett hosszasan taglalni, mert ennek tudatában kezelendő a következő táblázat, mely a hivatkozott forrásból a száz leggyakoribb alakváltozatot tartalmazza.⁹

**1. táblázat. A szinkrón magyar családnévállomány száz leggyakoribb alakváltozata
2007. január 1-jei állapotok szerint**

	Családnév	Névvisezők (fő)
1.	<i>Nagy</i>	238 444
2.	<i>Kovács</i>	220 779
3.	<i>Tóth</i>	216 113
4.	<i>Szabó</i>	212 016
5.	<i>Horváth</i>	200 718
6.	<i>Varga</i>	139 197
7.	<i>Kiss</i>	133 621
8.	<i>Molnár</i>	108 615
9.	<i>Németh</i>	93 499
10.	<i>Farkas</i>	83 246
11.	<i>Balogh</i>	80 183
12.	<i>Papp</i>	53 621
13.	<i>Takács</i>	53 138
14.	<i>Juhász</i>	52 268
15.	<i>Lakatos</i>	45 460
16.	<i>Mészáros</i>	40 858
17.	<i>Oláh</i>	38 342
18.	<i>Simon</i>	38 324
19.	<i>Rácz</i>	35 105
20.	<i>Fekete</i>	34 982
21.	<i>Szilágyi</i>	31 892
22.	<i>Török</i>	27 096
23.	<i>Fehér</i>	26 710
24.	<i>Gál</i>	25 816
25.	<i>Balázs</i>	25 734
26.	<i>Kis</i>	24 694
27.	<i>Szücs</i>	24 294
28.	<i>Kocsis</i>	23 837
29.	<i>Pintér</i>	23 829
30.	<i>Fodor</i>	23 288
31.	<i>Orsós</i>	22 505
32.	<i>Szalai</i>	21 725
33.	<i>Magyar</i>	21 208
34.	<i>Sipos</i>	21 075

	Családnév	Névvisezők (fő)
51.	<i>Vincze</i>	16 194
52.	<i>Hegedűs</i>	16 185
53.	<i>Fülöp</i>	16 154
54.	<i>Veres</i>	15 907
55.	<i>Váradí</i>	15 674
56.	<i>Deák</i>	15 244
57.	<i>Pap</i>	15 025
58.	<i>Budai</i>	14 603
59.	<i>Bálint</i>	14 444
60.	<i>Pál</i>	14 415
61.	<i>Vörös</i>	14 404
62.	<i>Illés</i>	14 400
63.	<i>Bognár</i>	14 319
64.	<i>Vass</i>	14 295
65.	<i>Szőke</i>	14 269
66.	<i>Lengyel</i>	14 209
67.	<i>Fábián</i>	14 119
68.	<i>Szücs</i>	14 017
69.	<i>Bodnár</i>	13 860
70.	<i>Halász</i>	13 353
71.	<i>Hajdu</i>	13 101
72.	<i>Kozma</i>	12 519
73.	<i>Pásztor</i>	12 283
74.	<i>Bakos</i>	12 173
75.	<i>Máté</i>	12 160
76.	<i>Gáspár</i>	12 083
77.	<i>Székely</i>	12 065
78.	<i>Jónás</i>	11 957
79.	<i>Major</i>	11 914
80.	<i>Dudás</i>	11 864
81.	<i>Virág</i>	11 560
82.	<i>Orbán</i>	11 502
83.	<i>Novák</i>	11 478
84.	<i>Hegedűs</i>	11 419

⁹ Hajdú időközben megjelent enciklopédiája összevont névváltozatokra is közöl adatokat (lásd Hajdú 2010: 21). Az itt szereplő nevek némelyikével magam is próbát tettem. Nem meglepő, hogy a felsorolásból mégoly gondos munka mellett is kimaradhatnak alakváltozatok. A *Nagy* alakváltozatai között pl. nem találtam a *Nadó*-t, a *Szabó*-éban a *Szabol*-t, *Szabov*-ot és *Sabou*-t. Továbbá nem tudni, milyen alakváltozatok alá lettek besorolva a következők, nem túl nagy esetszámú nevek: *Szabova* ~ *Szabová* ~ *Szaboova* ~ *Szaboová* ~ *Szabóova* ~ *Szabóová*; *Szabola* (?).

	Családnév	Névviselők (fő)
35.	<i>Lukács</i>	20 427
36.	<i>Gulyás</i>	20 133
37.	<i>Biró</i>	20 057
38.	<i>Király</i>	18 905
39.	<i>Katona</i>	18 747
40.	<i>László</i>	17 939
41.	<i>Fazekas</i>	17 570
42.	<i>Jakab</i>	17 562
43.	<i>Sándor</i>	17 446
44.	<i>Boros</i>	17 224
45.	<i>Bogdán</i>	17 048
46.	<i>Kelemen</i>	16 975
47.	<i>Somogyi</i>	16 809
48.	<i>Balog</i>	16 747
49.	<i>Antal</i>	16 558
50.	<i>Orosz</i>	16 203

	Családnév	Névviselők (fő)
85.	<i>Barna</i>	11 320
86.	<i>Soós</i>	11 314
87.	<i>Nemes</i>	11 050
88.	<i>Tamás</i>	10 906
89.	<i>Faragó</i>	10 662
90.	<i>Pataki</i>	10 653
91.	<i>Borbély</i>	10 639
92.	<i>Szekeres</i>	10 600
93.	<i>Kerekes</i>	10 545
94.	<i>Balla</i>	10 526
95.	<i>Barta</i>	10 434
96.	<i>Végh</i>	10 127
97.	<i>Dobos</i>	10 115
98.	<i>Csonka</i>	10 113
99.	<i>Péter</i>	10 033
100.	<i>Kun</i>	10 025

Az 1. számú táblázatból rögvest több következtetést is levonhatunk. Közülük meglehetősen önkényesen csak néhányat említek. Mindenekelőtt azt, hogy a fentebbi százas listában csupán egy idegen eredetű név található: a *Novák*.¹⁰ Ez alapján megállapíthatjuk, hogy a KEK-adatbázisban szereplő családnévállománynak (lényegesen) több mint 33%-a biztos, hogy magyar etimológiának számít.¹¹ A másik következtetésünk az lehet, hogy talán nincs is családnevünk, vagy ha igen, akkor meglehetősen kevés az olyan, amelynek a szótári címszaván kívül ne lenne legalább egy alakváltozata. Az alakváltozatok helyesírási, helyesírás-történeti okokra, ritkábban tollhibákra vezethetők vissza. Ezzel kapcsolatban példaként bizton leggyakoribb családnevünket, a *Nagyot* említhetjük. Ennek ugyancsak van több alakváltozata, méghozzá az anyaországi szem számára szokatlannak tűnő *Nad*-ot is ott találjuk közöttük, amely minden valószínűség szerint a Trianon után határainkon kívül rekedt Kárpát-medencei magyarság névállományából került be az adatbázisba. Éspedig oly módon, hogy az anyakönyvezéskor *Nad*-ként (tehát mellékjelezve) vezethették be valamely szláv ajkú szomszédos ország matrikulába, ám a migráns személy(ek) nevének írásképet a magyar(országi) adminisztráció igyekezett a leghívebben visszaadni, elhagyván a gy értékű szláv *d* grafémának a mellékjelét. Megjegyzem, 2007. január 1-jén még csak 29 *Nad*-ot, ám 2009. január 1-jén már 69-et találtam. Az említett alakváltozat számának növekedése is arra enged következtetni, hogy az adott ortográfiai típus megszaporodásának minden bizonnyal népességmozgás állhat a háttérben.

Nyelvésztettel nem foglalkozó kívülállók bizonyára nem is gondolnák, hogy például lexikailag az 1. számú táblázat adatai közül a *Veres* és a *Vörös* is összetartozik. Az pedig a fentebbi százas listából végképp nem derül ki, hogy ezeknek ugyancsak viszonylag sok alakváltozatával számolunk (vö. *Vörös* 2009). Az ortográfiájukban különböző illabiális és labiális alakoknak e helyütt csupán felsorolászerű bemutatására hagyatkozom: *Veres* (névviselők száma: 15 898), *Veress* (névviselők száma: 2 532), *Veresh* (névviselők száma: 4); *Vörös* (névviselők száma: 14 302), *Vöröss* (névviselők száma: 68), *Veöreös* (névviselők száma: 18), *Weöres* (névviselők száma: 9), *Veörlös* (névviselők száma: 6), *Veörrös* (névviselők száma: 1). Együttesen tehát 32 838 főt tartanak nyilván a statisztikák.

¹⁰ Ennek alakváltozataival és nyelvföldrajzával a *Magyar Nyelv* 2010-es második számában megjelenő írásomban foglalkozom tüzetesebben.

¹¹ Itt szükséges jelezni, hogy Hajdú a családnév-enciklopédiában az egyes eredetregegeknél százalékokat is közöl. Összesítésük alapján tovább finomíthatjuk, ám koránt sem tehetjük pontossá ez irányú becslésünket, hiszen a kézikönyv csupán az ezernél gyakoribb neveket közli (Hajdú 2010).

Annyit már az eddigi kutatások alapján határozottan állíthatunk, hogy a két leggyakoribb családnevünk minden kétséget kizáróan a *Nagy* és a *Kovács* (vö. Vörös 2009, 2010). Ám az, hogy a lista élén a további sorrendek ténylegesen hogy rendeződnek át, azt majd csak a korpusz belső összefüggéseinek mélyebb feltárásával tisztázhatjuk. Erre int bennünket a fentebb említett *Veres* és *Vörös* alakváltozatok példája.

3. Munkám további részében néhány térképlapot mutatok be az eddigi elkészültekből, és rövid kommentárokkal látom el őket, jelezvén, milyen nyelvföldrajzi és egyéb következtetések vonhatók le az egyes családnevek területi eloszlásából.

3.1. Elsőként egy olyan névvel foglalkozunk, amelyről korábban Mizser Lajos a *Magyar Nyelvőr* hasábjain névszépítés témakörében értekezett: a *Geci* és *Géci* családneveinkről van szó. Mielőtt az ide tartozó térképek tanulmányozására sor kerülne, feltétlenül említést kell tenni arról, hogy miért érzik a mai nyelvérzék a *Geci* alakot pejoratívnak, dacára az ezzel ellenkező tényeknek. A magyarázat meglehetősen egyszerű. A 19. század első felétől adatolható a szóban forgó névvel homofón viszonyban álló közszavunk, a *geci* 'sperma' (vö. TESz, EWUng). A *Geci* név azonban sokkal régebbi keletű, mint maga a közszó, hiszen már a családnevek kialakulásának kezdeti szakaszából is vannak rá adatink (vö. Kázmér 1993: 398–9). Igaz, az íráskép alapján sem a régiségben, sem napjainkban nem választhatók szét a származási helyre utaló *Géci* és a becéző funkciójú törövidítéses továbbképzéssel keletkezett *Geci* különféle névegyedei. Vélhetőleg az *-i* képzős családnev töve is olyan helynévre megy vissza, amely a két nevet összekapcsolja, bár ez utóbbi állfással kapcsolatban Kiss Lajos is csak találgatásokba bocsátkozik (lásd. FNESz *Nagygéce* címszava). Ha végső soron valóban összekapcsolható a két név töve, akkor azokat a *Gergely* becézőinek kell tekintenünk, ahol forrásnyelvi alakként a lat. *Gregoriust* jelölhetjük meg. Ebből a latin névképző elhagyásával és különféle hangváltozásokkal jött létre az önmagában is becéző funkciójú *Ge-* tö, amelyet hajdan a *-ci* beceképzővel lát(hat)tunk el. Magáról a *-ci* képzőről a szakirodalom véleménye is megoszlik, hiszen nem minden ilyen névvégződésünk esetében állunk szemben valódi képzővel (vö. Horger 1940: 183). Többen úgy gondolják, hogy a *-ci* valójában a *-c + -i* képzőbokorrá válásával keletkezett (vö. Juhász 1928: 197; Rácz 1970: 127–8), bár egyes nevek kapcsán ebben is sok esetben eltérő a nyelvészek álláspontja (lásd a *Marci* képzőjéről: Benkő 1950: 341). A szóban forgó képző tárgyalásakor a nyílt végződésű tövek példái között Hajdú Mihály felsorolása is tartalmazza a *Gecit*, mint a *Gergely* származékát (Hajdú 2003: 664). Kniezsa István egyébként azt valószínűsíti, hogy a *-ci* képző *c-re* végződő tövekből vonódott el, és egyértelműen megállapítja róla, hogy a fiatalabb derivátorok közé sorolhatjuk, hiszen nem régebbi a 16. századnál (vö. Kniezsa 2003: 285).

Megjegyzendő, hogy bár Kázmér az alakváltozatok közé nem veszi fel a származási helyre utaló *Gici* családnevet, azért ez utóbbiról tudnunk kell, hogy tövében ugyancsak a *Gergely* becézőjét kell keresnünk (vö. FNESz). Ennek első szótagi hangzójáról azt feltételezhetjük, hogy az szabályos hangváltozás következtében lett egy fokkal zártabb ($\ddot{e} > i$). *Gic* nevű településünk csak a Dunántúlon található. Ez utóbbi tény majd az adatok nyelvföldrajzi eloszlásának vizsgálatakor lesz érdekes számunkra, hiszen nem zárható ki teljességgel, hogy egyes *Gici* alakú adatok a Dunántúlon a zárt \ddot{e} -vel ejtett *Géci* szóbelseji hangzójának további zártabbá válásával keletkeztek. Ez azonban minden esetben csak családtörténeti vizsgálatokkal lenne igazolható, amelyre e helyütt semmiképpen sem vállalkozhatunk. A felvetésen túl a nevek viszonyának tisztázása sem lehet célnünk, hiszen a *Gici* családnevvel ebben a tanulmányban kellő tér hiányában nincs módunk behatóbban foglalkozni.

Ugyancsak problémát jelent a *Geci* és *Géci* etimológiai viszonyának meghatározása, ugyanis amint már fentebb utaltam rá, erősen gyanítható, hogy esetenként az egyes adatok nagyfokú keveredésével állunk szemben, és szintúgy családtörténeti vizsgálatokra lenne szükség ahhoz, hogy minden egyes név eredendő lexikai hovatartozását meghatározzuk. Mizser szerint a *Géci* szinkrón adatainak egy része úgynevezett hangzónyújtásos névszépítés, vagyis eufemizmus következtében keletkezett, bár vé-

leményem szerint esetenként a tollhiba sem zárható ki kategorikusan (Mizser 2004: 210). Tegyük hozzá azonnal, hogy koránt sincs szükségünk mindenáron névszépítéssel számolni, hiszen a szóbelseji hangzónyúlás sokkal kézenfekvőbb magyarázattal szolgál a jelenség tömegességére. Egyébiránt természetesen egyes esetekben az eufémia is szóba jöhet.

A nyelvföldrajzi vizsgálatok ez esetben annyi segítséget tudnak nyújtani a nyelvész számára, hogy általuk az egyes régiókban valószínűsíteni tudjuk, miként keletkez(het)ett az adatok egy része. Ehhez meg kell állapítanunk, hol voltak a történelmi Magyarország területén *Géc* nevű településeink. Mai ismereteink szerint csupán Nógrád és Szatmár megyékben adathozhatók ezek a toponimák. Névtani értelemben mindkét földrajzi térségben korrelatív viszonyt alkotó *Kis-* és *Nagygécekről* tanúskodnak a hajdani források. A Nógrád megyei Nagyéc megkülönböztető funkciójú előtagja a 19. század végi helységnévreform során lett átkeresztelve *Magyar(géc)re*. Tözsomszédságában máig ott találjuk *Kisgéc* nevű településünket. A Szatmár megyei falvak neve mára eltűnt a térképlapokról: közigazgatásilag mindkettőjük Csengersimához tartozik. E rövid tájékozódás alapján azt gyaníthatjuk, ha Nógrád, Szatmár és Veszprém térségén kívül az ország más régiójában nagyobb koncentrációban találkozhatunk a *Géci* (és/vagy *Gici*) családnévvel, akkor esetükben vélelmezhető, hogy azok egy része közönséges nyúlással és/vagy névszépítéssel, illetőleg tollhiba következtében nyerte el mai alakját.

3.1.1. Induljunk ki Mizser Lajos egy korábbi tanulmányának állításából, miszerint a „*Geci* családnévként nem, csak elavult becenévként fordul elő” (Mizser 2003: 327). Vagyis a szinkrón magyar lexikai állományban nem találkozhatunk ilyen nevekkal. A kárpátaljai Nagydobrony 2003-as iskolai névsorokból származó korpuszát vizsgálva azonban Mizser is arra a következtetésre jut, hogy a *Géci*t a településen *Gecinek* ejtik. Ez utóbbi tény számára egyértelművé teszi, hogy „a Gergely név *-ci* képzős alakjáról van szó, és nem *Géc* (Nógrád, illetve Szatmár megyei) helységek melléknévképzős formájáról; a hosszú *-é-* eufémia következménye” (Mizser 2004: 210).

A szinkrón adatbázissal kapcsolatos állítás igazáról könnyedén meggyőződhetünk, ha lekérdezzük az ide tartozó adatokat. A *Geci* és *Géci* egyes alakváltozatainak valamelyikét összesen 3 277 fő viseli. Ezek megoszlását mutatja be a 2. számú táblázat.

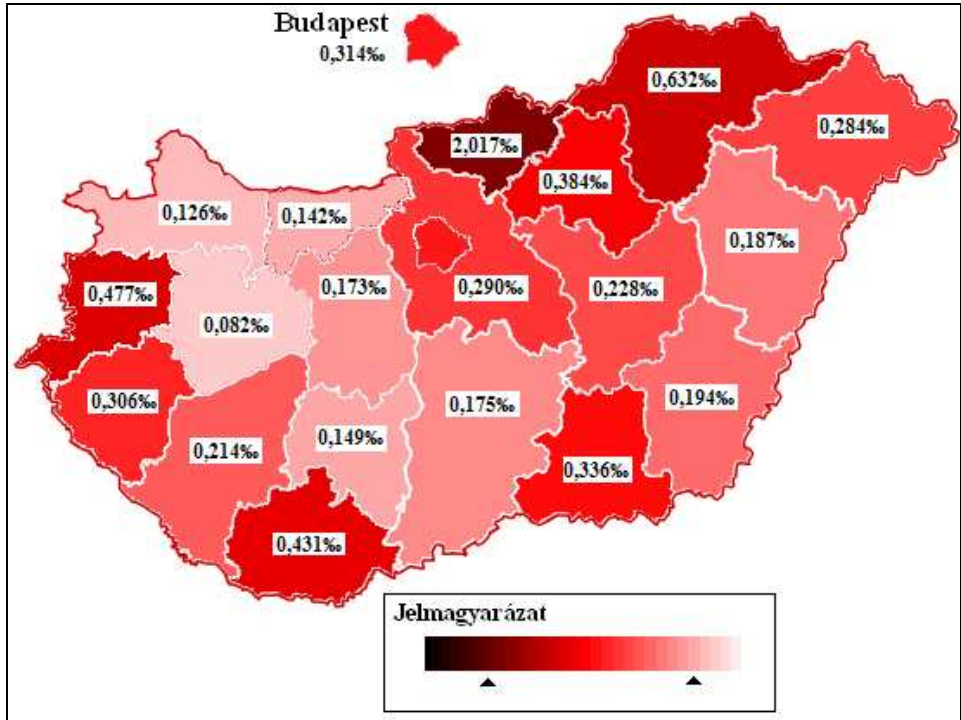
2. táblázat. A *Geci* és *Géci* alakváltozatainak gyakorisága 2009. január 1-jei állapot szerint

Alakváltozatok	Néviselők száma
<i>Gécsi</i>	2 714 fő
<i>Géczy</i>	531 fő
<i>Géci</i>	25 fő
<i>Geczi</i>	4 fő
<i>Geczy</i>	3 fő

Eszerint – ha kis számban is – de akadnak közöttük olyanok, amelyek manapság zavaró homonimát alkotnak a fentebb említett *geci* 'sperma' jelentésű és az abból jóval később melléknévesült közszavainkkal.

A kérdés pusztán az, hogy az országnak mely földrajzi térségeiben találkozhatunk e nevekkal. Megjegyzendő, hogy a *Geci* kisszámú adata nem teszi indokolttá a két alak nyelvföldrajzának külön-külön elvégzendő vizsgálatát. Ez esetben tehát – ha most más megfontolásból folyamodunk is ehhez a megoldáshoz –, ugyanúgy járunk el, ahogy azt Kázmér Miklós családnévszótára teszi (vö. Kázmér 1993: 398): vagyis a rövid és a hosszú hangzós alakokat egy (lexikai) egységként kezeljük. Annyit azért a szóbelseji rövid hangzós nevek nyelvföldrajzáról adalékként előrebocsájtathatunk, hogy a *Geczi* alakváltozat négy néviselője közül kettő Budapesten, kettő Borsod megyében; a *Geczy* három névgazdája közül kettő ugyancsak Budapesten, egy pedig szintúgy Borsod megyében

adatulható. Ez utóbbi tény arra figyelmeztet bennünket, hogy a szinkrón adatbázis alakváltozatainak nagyfokú homogenitása még a *Géc* nevű települések tőszomszédságában is meglehetősen heterogén lehetett a régiségben. Vagyis a *Géci* adatai mögött hajdan gyaníthatóan *Geci* és *Géci* egyaránt megbújhatott.

1. ábra. A *Geci*, *Géci* családnevek és alakváltozataik 2009. január 1-jei állapot szerint

Az 1. számú ábra térképlapjának tanúsága szerint a régió lakónépességéhez viszonyítva Nógrád megyében találjuk a név legnagyobb koncentrációját. Ez érthető, ha figyelembe vesszük, hogy négy, *Géc* nevű településünk közül kettő ebben a térségben lokalizálható. Egyébként az ország északkeleti régiójában is az átlagosnál jobban elszíneződik a térkép. Ez ugyancsak azzal magyarázható, hogy a másik két *Géci*nk is ebben a sávban található. Ugyanakkor mielőtt elhamarkodottan ítélnénk, óvatosságra int bennünket az a tény, hogy Mizser Lajos Kárpátalján – a régi Bereg megye területén – a Szatmár megyei *Gécek* tőszomszédságában *Geci*nek ejtett *Géci*ket adatolt. Egyébiránt arra nem tudunk megnyugtató választ adni, hogy valóban belső migrációval kerültek-e *Géci* az ország legnyugatibb régiójába. A Baranya megyei adatok egy részét elvileg a második világháború utáni szabolcsi telepítésekkel magyarázhatjuk, bár korántsem biztos, hogy ez esetben kizárólagosan erről lenne szó. Vas megyében abszolút számokban mérve is feltűnően sok *Géci*t találunk. Közülük némelyek talán a Veszprém megyei *Gic* nevére visszamenő *Geci* szóbelseji hangzójának zártabbá válásával és nyúlásával magyarázható. Ám mindez csak teoretikus felvetés. Sokkal logikusabbnak tűnik, hogy az itteni adatok egy részében a *Geci* hozzánk időben közelebb eső nyúlását feltételezzük. Mellesleg itt is áll az a fentebbi kitétel, hogy koránt sem szükséges minden adat esetében eufemisztikus névszépítéssel számolnunk.

3. táblázat. A *Geci*, *Géci* és alakváltozataik gyakorisága
2009. január 1-jei állapot szerint

	Régió	Néviselők száma/ lakónépesség száma	Néviselők száma
1.	Budapest	0,314‰	532 fő
2.	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	0,632‰	459 fő
3.	Nógrád megye	2,017‰	429 fő
4.	Pest megye	0,290‰	353 fő
5.	Baranya megye	0,431‰	173 fő
6.	Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	0,284‰	166 fő
7.	Csongrád megye	0,336‰	143 fő
8.	Vas megye	0,477‰	126 fő
9.	Heves megye	0,384‰	123 fő
10.	Hajdú-Bihar megye	0,187‰	104 fő
11.	Bács-Kiskun megye	0,175‰	95 fő
12.	Jász-Nagykun-Szolnok megye	0,228‰	93 fő
13.	Zala megye	0,306‰	90 fő
14.	Fejér megye	0,173‰	75 fő
15.	Békés megye	0,194‰	74 fő
16.	Somogy megye	0,214‰	71 fő
17.	Győr-Moson-Sopron megye	0,126‰	56 fő
18.	Komárom-Esztergom megye	0,142‰	45 fő
19.	Tolna megye	0,149‰	36 fő
20.	Veszprém megye	0,082‰	30 fő
21.	Lakcím nélküli	8,547‰	4 fő
	Összesen	0,322‰	3 277 fő

3.1.2. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a Nógrád, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei, valamint Pest, Jász-Nagykun-Szolnok északi részének adatai között valószínűleg nagyobb számban fordulhatnak elő a helynévi eredetű családnevek, mivel ebben a térségben találjuk az összes *Géc* nevű településünket. Az ok pedig nagyon is kézenfekvő: a kisebb települések neve hajdan többnyire csak 2–3 napi járóföldre volt ismert, távolabb semmiképpen. Éppen ezért 50–60 km-nyi sugatnál nem lehet nagyobb az a kör, ahol a régiségben a hajdan *Géc*(ek)ről elszármazottakat új lakhelyükön *Géc*inek nevezhették. Minden bizonnyal ebben a térségben is akadnak olyan *Géci* nevű személyek, akiknek ősei a *Gergely* becéző továbbképzésével kap(hat)ták nevüket. A Baranya megyei adatok között a második világháború utáni szabolcsi áttelepítések miatt vegyesen lehetnek helynévi és személynévi eredetű családnevek. A *Géci* délnyugaton túl adatainak zöméről gyaníthatjuk, hogy személynévi eredetűek lehetnek. Egy részüknél nem zárható ki kategorikusan, hogy éppenséggel a Veszprém megyei *Gic* településnév -i képzős alakjának szabályos hangváltozásával magyarázhatjuk őket. Ez utóbbi feltevésünket mi sem erősíti jobban, minthogy a *Gic*inek és alakváltozatainak lokalizálása – egy két szórványosnak mondható Heves és Hajdú és Pest megyei adatot leszámítva – kivétel nélkül Dunántúlra tehető. Ám itt is érvényes lehet az a szabály, amelyet a kisebb lélekszámú, kevésbé ismert települések nevéből létrejött családnevek kapcsán fentebb említettünk. Bár tudom, hogy egy családnév gyakoriságát többek között nagyban befolyásolja a fiú utódok száma, egyes típusoknál az eredeti névgazda szolgáltatnak, jobbagyainak száma, sőt bizonyos esetekben a nevet viselő személyek vagyoni helyzete stb. is számításba veendő szempont: egyszerűen a szinkrón gyakoriság önmagában nem abszolútizálható. Dacára ennek feltétlenül ide kívánczik két olyan tényező, amely esetünkben közvetett információul szolgálhat a *Gici*, *Geci* és *Géci* családnevek fentebb felvetett hangtani összefüggéseinek megítélés-

sében. Az egyik, hogy a *Gici* és alakváltozatai esetében sem túl gyakori névvel van dolgunk: lekérdezősükkor mindössze 1 043 találatot dobott ki a kereső. A másik, hogy a *Gici* név gazdáinak döntő többsége Dunántúlra lokalizálható, fő góciának egyértelműen Veszprém megye tekinthető, ám szerte az ország Dunától nyugatra eső régiójában bukkantak fel relatíve nagy számban ilyen adatok, amelyek jóval kívül esnek a Veszprém megyei *Gic* köré rajzolható 50–60 km-es sugarú körön. Nyelvföldrajzi szempontból talán csak a budapesti adatok hagyhatók figyelmen kívül. Az ide lokalizálható családnevek téri tagozódása azért nem tekinthető nyomós érveknek, mert a főváros eddigi tapasztalataim szerint lényegileg minden családnév típus esetében az országos átlaghoz közeli értéket mutat. Ennek oka, hogy a múltban Pest-Buda, majd később Budapest az egyre intenzívebb belső migráció következtében mintegy olvasztótégelyként fogadta be magába az ország szinte minden régiójának családnévanyagát.

3.2. A tanulmány további részében egyik népnévi eredetű családnevünkkel, a *Mizserrel* foglalkozunk. Róla tudni kell, hogy közszőként már az ómagyar korból is adatolható. Szinkrón családnévállományunkban három alakváltozatban létezik: *Mizser* ~ *Mizsér*, *Miser* [e. mizser, esetleg mizsär]. Az eredeti ejtést visszaadó helyesírási változatának, a *Mizsär*nek a lekérdezésekor egyetlen találatot sem dobott ki a kereső. A közszőről a TESz ugyan nem szól, ám az EWUng-ban már rövid eligazítást találunk annak etimológiájáról és korai adatainak felbukkanásáról (EWUng 4: 985–6). Érdekeségként említhető, hogy családnevünk közszői alapja ma is létező baskír etnikai megnevezésekkel hozható kapcsolatba: *Mišer*, *Mišar* ~ *Mišär* ~ *Mešcer* ~ *Mižer* ~ *Mižar*, *Mižär*. Egyes feltételezések szerint hangtani kritériumok alapján a mi *Μεγέρη/Megeri* népnévünk is összefügg a Baskíria területén fellelhető *Mižär* népnévvel, és az sem zárható ki teljességgel, hogy a *magyar* (népnév is a *Možar* ~ *Možerjan* ~ *Možer* ~ *Močar* baskír népnevekkel is etimológiailag együtvé tartozik (vö. Egger 1997: 11–5, 61; Marcantonio 2002: 39). Az mindenesetre tény, hogy a baskír térségben a 15. és a 16. században ezeket a neveket az orosz források is megemlégtették (vö. Németh 1966a, 1972; Vásáry 1975). Napjainkban is ismeretes egy olyan tatárnak nevezett népcsoport, amelyet *mis(ch)er* jelzővel szokás illetni: beszélői, mielőtt jórészt elszlávosodtak volna, Nyizsnyij Novgorod, Rjazany, Szamara, Szaratov, Ufa, Perm és Orenburg környékén éltek, és nyelvük a török kipscak ágába tartozott.¹²

A *mizser* népnevet nemcsak családneveink, de helyneveink is őrzik. Ez utóbbiak földrajzi elhelyezkedéséről Németh Gyula térképet is közöl (lásd Németh 1972: 296–7). Eszerint *Mizsér*, *Mezserő*, *Miser*, *Nagmyser*, *Puzthamyser* (ez utóbbi Németh szerint azonos *Pusztamegyerrel*, amely manapság *Békásmegyerként* használatos), *Mizsere-pusztá*, *Mizsérfa*, *Mizsérfa-pusztá* egyaránt erre a népnévre mennek vissza. Ördög Ferenc Zala megyei korpuszának feldolgozásakor a származási helyre utaló családnevek között említi a *Miser* ~ *Mizer* ~ *Mizser* ~ *Miseri* alakváltozatokat (lásd: Ördög 1997: 80). Közülük megítélésem szerint talán csak a *Mizer* egyes adatai nem tartozhatnak ide, ha azok nem *mizser*, hanem *mizer* olvasatot takarnak. Ez utóbbi esetben ugyanis az Ördög által ide sorolt nevek egy része nem az általunk tárgyalt népnévre, hanem az 'egyiptomi (ember)' jelentésű ómagyar kori közszavunkra vezethető vissza (lásd TESz, EWUng *mizer* címszava). A *mizser*-t és *mizer*-t egyébként más-más nyelvekből kölcsönöztük, ugyanis az utóbbi az oszmán-törökből szerb-horvát közvetítéssel került nyelvünkbe, míg a *mizser* az EWUng vonatkozó szócikkének tanúsága szerint az ősmagyar kori török jövevényszavaink rétegébe tartozik.¹³

¹² Megjegyzendő, hogy a *tatár* mint népnév a középkori mongol hódítás idején olyan gyűjtőfogalom volt, amelyet mongol és török nyelvű törzsek megjelölésére egyaránt használtak. *Tatárnak* a misereken kívül manapság egyéb nyelveket és nyelvjárásokat is szokás mondani: így a krími tatárokat, a nyugat-szibériai csulimi, tarai, toboli, turinszki és baraba tatárokat, a kaszimovi tatárokat (akik a hajdani Kaszimovi Kánság nyelvét beszélik), az asztrahányi tatárokat a Volga torkolatvidékéről, a karataj tatárokat, litván tatárokat, de időnként az eltatárosodott mordvinok nyelvét is szokták *tatárként* emlegetni.

¹³ A szinkrón családnévállomány egyébként tartalmaz z-s alakokat, igaz, ezek mindegyike úgynevezett ketős családnévben fordul elő: három névvelőt *Dobos-Mizerként*, egyet pedig *Dobos-Mizérként* tartanak nyilván a statisztikák.

Annyi bizonyos, hogy *Mizser* családnevünk Árpád-kori török nyelvű népcsoport nevét rejtheti magában, de mielőtt a túlzott általánosítás hibájába esnénk, nem árt jelezni: egyes *Miser*, *Myser* alakban felbukkanó adatainak némelyikénél nem zárható ki teljességgel, hogy a latin *Miser* 'nyavalyás, szegény' jelentésű magyar közszó tükörfordítására vezethető vissza (vö. Kázmér 1993: 740, lásd a lat. *Miser* szó magyar megfeleltetését a Finály-féle latin szótárban).

A *Mizser* családneveink viszonylag korai rétegéhez tartozik. Kázmér első adata 1398-ból maradt ránk *Mysser* alakban. Ismert személyiségek is viselték a régiségben ezt a nevet. Közöttük említetjük Pesti Mizser Gábort.

3.2.1. Mielőtt a *Mizser* családnevét nyelvföldrajzát szemügyre vennék, feltétlenül utalnunk kell arra, hogy a honfoglalás kori népnévi eredetű törzsnevek mely régiókban maradtak fenn az utókor számára, és azok térképre viteléből milyen következtetések vonhatók le. Mindenekelőtt leszögezhetjük, hogy helyneveinknek ez a rétege sehol nem lépi át a honfoglalás kori magyarság szállásterületeinek feltételezett határát. Továbbá tudnunk kell azt is, hogy az ide tartozó törzsnevek korántsem az egyes törzsek hajdani szállásterületének határait rajzolják ki, hiszen mi értelme lenne például a megyer törzs területén egy település lakosait *megyerként* megkülönböztetni. Mai tudásunk szerint az ilyen helynevek a törzs egyes csoportjainak korabeli migrációja révén alakulhattak ki. Gondot csak az jelent, ha földrajzilag viszonylag egységes tömböt alkotnak az ilyen törzs- és/vagy népnévi eredetű helynevek. Amint majd az alábbiakban látni fogjuk, *Mizser* családnevünk szinkrón nyelvföldrajzának vizsgálatakor éppen ezzel a problémával szembesülünk.

3.2.2. Elsőként a név gyakoriságával, alakváltozatainak számával foglalkozunk. Amint az a 4. számú táblázatból kitűnik, a *Mizser* nem tartozik a legfrekvenciáltabb magyarországi családnevek közé, hiszen lekérdezésekor mindössze 542 adatot dobott ki a kereső. Leggyakoribbnak a *Mizser* alakváltozat bizonyult. Országos viszonylatban ennél léptéknyivel kevesebb névviseelője van a *Mizsér*nek. Az említettek kivül *s*-ses archaikus írásképváltozata is létezik a névnek. A 2009. január 1-jei állapotok szerint a magyarországi lakónépességnek összesen 0,053%-e viseli a 4. számú táblázatban felsorolt alakváltozatok valamelyikét.

**4. táblázat. A *Mizser* és alakváltozatainak gyakorisága
2009. január 1-jei állapot szerint**

Alakváltozatok	Névviseelőik száma
Mizser	523 fő
Mizsér	16 fő
Miser	3 fő

Tudni kell, hogy az adatok térképre vitelekor itt is figyelmen kívül hagytam az úgynevezett kettős családneveket. Tettem ezt abból a megfontolásból, hogy azoknak akár elő-, akár utótagjában találjuk a kérdéses elemet, lexikailag önálló típust alkotnak. Számuk egyébként elenyésző, hiszen mindössze négy *Mizser-Nagyot* és további két *Mizser Nagyot* dobott ki a keresőprogram. Előzetes várakozásaimmal ellentétben sem *Mizsár*, sem *Mischer* alakváltozatok nem bukkantak fel a szinkrón magyar névválományban, holott helyesírás-történeti okok miatt elvileg ezekkel is számolhatnánk.

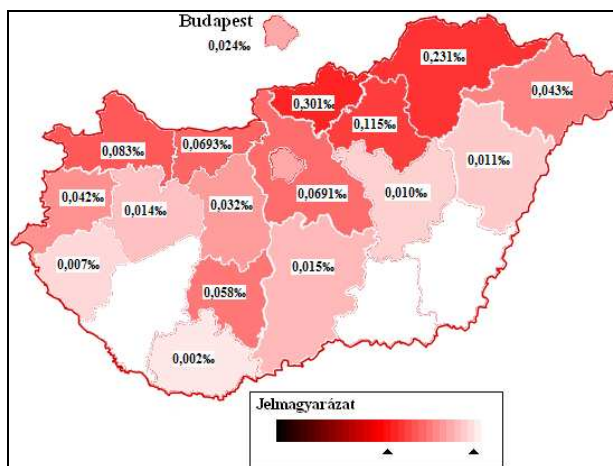
A név régiós megoszlásának térképre vitele előtt táblázatban foglalom össze, hogy az miként oszlik meg az egyes megyék és/vagy a főváros össznépességéhez képest. Az adatok kis száma miatt – csakúgy, mint a fentebb tárgyalt név esetében – célszerűnek látszott ezrelékes értékeket megadni.

5. táblázat. A *Mizser* és alakváltozatainak régiónkénti megoszlása
2009. január 1-jei állapot szerint

	Régió	Névviselők száma/ lakónépesség száma	Névviselők száma
1.	Nógrád megye	0,301‰	64 fő
2.	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	0,231‰	168 fő
3.	Heves megye	0,115‰	37 fő
4.	Győr-Moson-Sopron megye	0,083‰	37 fő
5.	Komárom-Esztergom megye	0,0693‰	22 fő
6.	Pest megye	0,0691‰	81 fő
7.	Tolna megye	0,058‰	14 fő
8.	Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	0,043‰	25 fő
9.	Vas megye	0,042‰	11 fő
10.	Fejér megye	0,032‰	14 fő
11.	Budapest	0,024‰	40 fő
12.	Bács-Kiskun megye	0,015‰	8 fő
13.	Veszprém megye	0,014‰	5 fő
14.	Hajdú-Bihar megye	0,011‰	6 fő
15.	Jász-Nagykun-Szolnok megye	0,010‰	4 fő
16.	Zala megye	0,007‰	2 fő
17.	Baranya megye	0,002‰	1 fő

Már az 5. számú táblázat alapján is körvonalazható, hogy a szóban forgó családnév alapvetően az ország északkeleti megyéiben mutat nagyobb fokú földrajzi koncentrátságot. Jellemző, hogy attól nyugatra és délebbre abszolút számokban mérve is sokkal kevesebb névviselőjével találkozunk a *Mizser*nek. Három déli megyénkben, Békésben, Csongrádban és Somogyban egyáltalán nem fordul elő a név, Zalát és Baranyát pedig csupán 1-2 adat reprezentálja. Megjegyzem, alapvetően Kázmér családnévészótárának történeti adatai is az imént vázolt földrajzi tagozódásról árulkodnak.

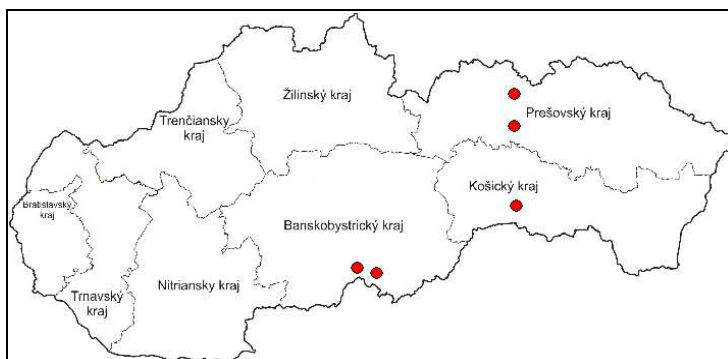
Az 5. számú táblázat adatait térképre véve még szemléletesen rajzolódik ki előttünk a *Mizser* családnév nyelvöldrajza (lásd 2. ábra).

2. ábra. *Mizser* családnévünk és alakváltozatainak szinkrón nyelvöldrajza
2009. január 1-jei állapot szerint

Az adatok északnyugati területre koncentrálódása alapján arra gyanakodhatunk, hogy az országhatártól északra fekvő hajdani magyar nyelvterületen is okkal kereshetünk *Mizsere*ket. Hogy kétségeinket kivethessük, segítségül hívtam az egyik szlovákiai adatbázist (Đurčo 1995), amely ismereteim szerint 1995-ös telefonkönyvek alapján készült Peter Đurčo és kollégái közreműködésével. Ennek segítségével – a dolog természetéből adódóan – nem tudunk minden létező névegyedre kiterjedően tájékozódni, de arra a Đurčo-féle adatbázis is mindenképpen alkalmas, hogy legalább hozzávetőlegesen körvonalazzuk egy-egy névtípus nyelvföldrajzát.

Korántsem tekinthető véletlennek, hogy a történelmi Magyarország északi régiójában csupán a mai kelet-szlovákiai régióban bukkantak fel *Mizser* családnévre vonatkozó adatok. Összesen 17 találatot dobott ki a Databaza keresője: közülük hét Losoncon (szlk. Lučenec), hat Füleken (szlk. Filakovo), egy-egy pedig Bártfán (szlk. Bardejov), Eperjesen (szlk. Prešov), Kassán (szlk. Košice) és Kassa-Dargovských Hrdinonon (Košice) található. Az adatokat térképre téve azonnal szembeötlő, hogy azok Nógrádtól és Borsodtól északra helyezkednek el (lásd 3. számú ábra).

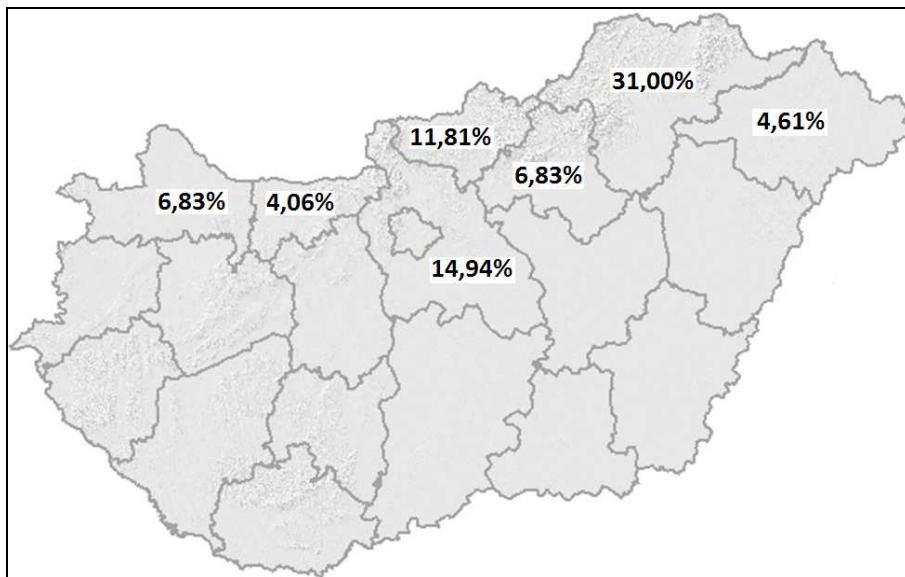
3. ábra. A *Mizser* és alakváltozatainak nyelvföldrajza Szlovákiában 1995-ös állapotok szerint (az adatok forrása: <http://slovník.juls.savba.sk/>)

A 2. és a 3. ábra együttes tanulmányozásakor nem kerülheti el a figyelmünket, hogy a két térkép mennyire kiegészíti egymást a magyar nyelvterület politikai határokkal szabdaltsági északi régiójában. A fentiekből következően logikusnak tűnik, hogy továbbiakban a mai Magyarország északi sávjára szűkítsük le vizsgálódásunkat.

A 6. számú táblázatban a név előfordulásának gyakoriságát mutatom be. Eszerint a *Mizser* Borsod-Abaúj-Zemplén, Pest, Nógrád, Heves, Győr-Moson-Sopron és Komárom-Esztergom megyékben fordul elő legnagyobb számban.

6. táblázat. A *Mizser* és alakváltozatainak gyakorisága abszolút számokban 2009. január 1-jei állapot szerint

	Régió	Néviselők száma
1.	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	168 fő
2.	Pest megye	81 fő
3.	Nógrád megye	64 fő
4.	Heves megye	37 fő
5.	Győr-Moson-Sopron megye	37 fő
6.	Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	25 fő
7.	Komárom-Esztergom megye	22 fő
Összesen		434 fő

4. ábra. A *Mizser* névviselőinek százalékos eloszlása az északi régióban 2009. január 1-jei állapot szerint

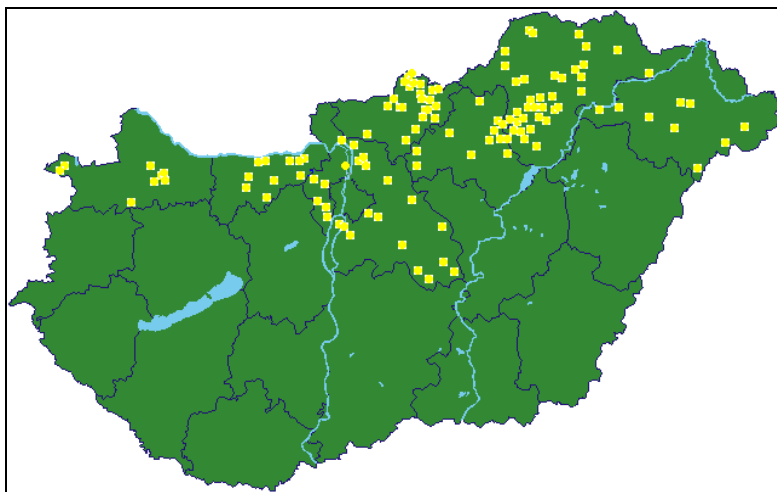
A 4. számú ábra térképén az 542 névviselő megyénkénti százalékos eloszlását vizsgálom. Ennek alapján is arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a név az ország északkeleti megyéi által határolt sávban tekinthető leggyakoribbnak.

Továbbra is nyitva marad azonban a kérdés, hogy az eléggé elnagyolt megyei bontáson belül találunk-e olyan kisebb régiókat, ahol földrajzilag viszonylag egységes göcai mutathatók ki a *Mizser*-nek. E kérdést tisztázandó ugyancsak az ország északi régiójában található megyékre szűkítem le a további vizsgálódásokat.

Az 5. számú ábra segítségével finomabb bontásban próbálom lokalizálni az adatok felbukknásának helyét. Az ábra csak a települések megadására koncentrál. Attól azonban megfelelő szoftver hiányában egyelőre kényszerűen el kell tekintenünk, hogy a térképre vitt jelek segítségével a család-név lokuszokkénti gyakoriságát is kifejezzük. Annyit azért megállapíthatunk, hogy a legtöbb adat a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Cserépfaluról (42) és a Nógrád megyei Vácraól (24) származik. Továbbiakban csak azokat a településeket sorolom fel az adatok számának csökkenő sorrendjében, amelyeken a *Mizser*-nek öt vagy annál több névviselője található az ország északi megyéi által lefedett régiójában. Íme: Mihálygerge (17, Nógrád megye); Tiszalúc (17, Borsod-Abaúj-Zemplén megye); Mezőkövesd (16, Borsod-Abaúj-Zemplén megye); Győr (13, Győr-Moson-Sopron megye); Bogács (12, Borsod-Abaúj-Zemplén megye); Cegléd (10, Pest megye); Noszvaj (10, Heves megye); Sopron (10, Győr-Moson-Sopron megye); Eger (9, Heves megye); Zagyvápálfalva (8, Nógrád megye); Dorog (7, Komárom megye); Pásztó (7, Nógrád megye); Sály (7, Borsod-Abaúj-Zemplén megye); Bükkzsérc (6, Borsod-Abaúj-Zemplén megye); Miskolc (6, Borsod-Abaúj-Zemplén megye); Petőfibánya (6, Heves megye); Tiszalök (6, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye); Budaörs (5, Pest megye); Csemő (5, Pest megye); Fót (5, Pest megye); Miskolc-Percec (5, Borsod-Abaúj-Zemplén megye); Ramocsaháza (5, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye); Sajószentpéter (5, Borsod-Abaúj-Zemplén megye).

Az 5. számú ábra alapján egyértelműen megállapítható, hogy a *Mizser* adatai korántsem fedik le egyetlenesen az északkeleti régiót, pedig a szóban forgó sávban – Budapestet nem számítva – 123 olyan település került az alábbi térképre, ahol a név valamelyik alakváltozata felbukkant.

Két nagyobb góc figyelhető meg: az egyik Borsod és Heves megyék határán, a másik Nógrád megye északi részén. A kérdés csupán az, hogy a szinkrón térképeken kimutatható gócok mennyiben vezethetők vissza korábbi, akár több lépcsőben lezajlott belső migrációra. Erre a felvetésre azonban nem tisztünk válaszolni, hiszen kiderítése történészek, néprajzosok és népiség-történettel foglalkozó szakemberek bevonásával történhet meg. Természetesen alaposabb nyelvtörténeti, azon belül szótörténeti és földrajzi kutatások is érdemben hozzájárulhatnak az itt felvetődő problémák megoldásához.

5. ábra. A *Mizser* és alakváltozatainak megoszlása az északi megyék települései között 2009. január 1-jei állapot szerint

3.2.3. A fentiekből végkövetkeztetésként az alábbiakat fogalmazhatjuk meg: A *Mizser* nyelvföldrajza vélhetőleg nagy vonalakban megszüntetve megőrizte közel ezer éves nyelvföldrajzi vonatkozásait, ugyanis a családnév térbeli eloszlása nem sokban térhet el a közsző ómagyar kori területiségétől. Igaz, a *mizserek* honfoglaláskori szállásterületének lokalizálásakor a szinkrón névföldrajz alapján továbbra is csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. Eszerint: a) a *mizser* közsző ómagyar kori góca vélhetőleg a mai Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megyéktől északra fekvő felvidéki régió vármegeire tehető; b) a mai Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megyei adatok esetében nem zárható ki, hogy a hajdani *mizserek* némi észak → dél irányú népességmozgással kerültek a térségbe, még mielőtt a családnévek kialakultak volna. Ez utóbbi szerint a *mizser* közsző korabeli nyelvföldrajza jórészt a népesség hajdani, tömbszerű migrációjának következménye lehet. A *mizser*-ből keletkezett *-i* képzős és egyéb településnevek ugyancsak korabeli kirajzás következtében jöhettek létre a népcsoporttól elütő etnikai környezetben, hasonlóan a többi törzsnévi eredetű településnévünkhöz.

SZAKIRODALOM

- Benkő Loránd 1950. Néhány becenevünkről. *Magyar Nyelvőr* 74: 335–42.
 Ďurčo, Peter 1995. *Databáza priezvisk na Slovensku*. <http://slovník.juls.savba.sk/>
 Eggers, Martin 1997. Beiträge zur Stammesbildung und Landname der Ungarn. *Ungarn-Jahrbuch* 23: 1–64.
 EWUng = Benkő Loránd (főszerk.) 1993–1995. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen 1–2*. Akadémiai, Budapest, 1993–1995. – 3. Register. 1997.

- FNESZ = Kiss Lajos 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hajdú Mihály 2003. *Általános és magyar névtan.* Osiris Kiadó, Budapest.
- Hajdú Mihály 2008. Beszámoló a készülő „Mai családneveink lexikona” munkálatairól. *Névtani Értesítő.* 30: 168–85.
- Hajdú Mihály 2010. *Családnevek enciklopédiája.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Horger Antal 1940. *Fickó.* *Magyar Nyelv* 36: 183–4.
- Juhász Jenő 1928. A denominális *sz > c* névszóképzőről. *Magyar Nyelv.* 24: 104–8, 197–9.
- Kázmér Miklós 1993. *Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. század.* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- Kelemen József 1954. Hány szó van nyelvünkben? *Magyar Nyelvőr* 78: 68–72.
- Kniezsa István 1965/2003. *A magyar és szlovák családnevek rendszere.* In: Kniezsa István: Helynév- és családnév-vizsgálatok. Lucidus Kiadó, Budapest, 255–349.
- Marcantonio, Angela 2002. *The Uralic Language family Facts, Myths and Statistics.* The Philological Society, Blackwell Publishers, Oxford.
- Mizser Lajos 2003. Csúnya nevek (?) (Avagy szükség van-e névszépítésre?). *Magyar Nyelvőr* 127: 326–8.
- Mizser Lajos 2004. Nagydobrony és Zápszony családnevei. *Magyar Nyelvjárások* 42: 210–6.
- Németh, Gyula 1966a. Ungarische Stammesnamen bei den Baschkiren. *ALH* 16: 1–21.
- Németh, Gyula 1972. Magyar und Mišer. *AOH* 25: 293–9.
- Ördög Ferenc 1997. Helynevekből keletkezett családnevek -i képzővel és anélkül. In: B. Gergely Piroska–Hajdú Mihály (szerk.): *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* I–II. Budapest–Miskolc (MNYTK. 209), 383–8.
- Rácz Endre 1970. Adaptáció a becézőnév-képzésben. In: Kázmér Miklós–Végh József (szerk.): *Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia* (Budapest, 1969). Budapest, 127–9.
- Seregy Lajos 2002. A magyar szókincs nagysága, szerkezete. In: *Éltető anyanyelvünk. Írások Grétsy László 70. születésnapjára.* Tinta Kiadó. 427–31.
- TESZ = Benkő Loránd (főszerk.) 1967–1976. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–3.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976. – 4. Mutató. 1984.
- Vásáry, István 1975. The Hungarians or Možars and the Meščers/Mišers of the Middle Volga region. In: P. B. Golden–T. Halasi-Kun (eds): *AEMAe* 1: 237–75.
- Vörös Ferenc 2005. Adalékok a magyar szókészlet nagyságának becsléséhez. In: Mártonfi Attila–Papp Kornélia–Slíz Mariann (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére.* Budapest, 491–6.
- Vörös Ferenc 2009. *Széljegyzetek a magyar családnévatalasz előmunkálatai közben.* Névtani Értesítő 31: 185–97.
- Vörös Ferenc 2010. *Mutatvány a mai magyar családnévatalasz előmunkálataiból.* Magyar Nyelv (kéziratban, megjelenés alatt)

Vörös Ferenc

SUMMARY

Vörös, Ferenc

Remarks on a synchronic atlas of Hungarian family names

The first part of this paper reports on preliminary work on a synchronic atlas of Hungarian family names. On the basis of electronic databases, it tries to give a quantitative account of the stock of family names of the inhabitants of present-day Hungary. In the second part of the paper, the reader is informed about the linguistic geography of the family names *Geci* ~ *Géci* and *Mizser*, and their formal variants. Relying on maps of the forthcoming atlas, linguistic and extralinguistic issues related to the origin and history of these family names as well as to the history of population are also raised.

Keywords: variants, atlas of family names, etymology of family names, frequency of family names, electronic database, euphemism, sound change, estimating the size of name stock, migration, name geography, names of peoples, synchronic stock of Hungarian family names, map